

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL ASSESSMENT GENERAL EDUCATION CERTIFICATE (GEC)

2023 GRADE 9 PILOT STUDY

Thero: Tshivenda Home Language

Maraga: 70

Tshifhinga: Minetse ya 150

Hu so ngo katelwa minetse ya 15 ya tshifhinga tsha u
vhala

Thesite iyi i na masiatari a 25 hu so ngo katelwa na siafari la khavara.

Ndaela dza mugudi

1. Ni ɔo fhiwa minetse ya 15 ya u vhalani sa athu thoma u űwala thesite iyi.
2. Vhalani ndaela na mbudziso dzothe nga vhuronwane.
3. Fhindulani mbudziso dzothe.
4. Mbudziso dzothe dzi fhindulelwe kha bugu ya u fhindulela ye na newa.

Thesite i khou thoma kha siaari li tevhelaho.

Ni so ngo vula siaari li tevhelaho ni sa athu u laedzwa uri ni li vule.

Mbudziso ya 1: Tholokanyondivho (MDN)

Vhalani mafhungo a re afho fhasi uri ni do kona u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho.

ZWIKAMBI NA ZWIDZIDZIVHADZI

- 1 Dzina Janga ndi Tshifhiwa, ndo aluwa ndo futelela kha pfunzo dzanga ngei sekondari ya Mañeledzi. Thama yanga ya mbiluni ndi Masala. Thaidzo yawe yo vha i u funesa zwikambi na zwidzidzivhadzi u fhira mushumo wa tshikolo. Vhudakwa have ho naniiswa nga u aluwa mudini u re na tshelede. Vhuvhili hashu ro fhedza ro phasa matiriki, naho Masala o tou bva nga lubuli lwa nelete. Nne ndo ri u phasa matiriki nga batshele nda wana bazari i bvaho kha khamphani ya *Anglo Platinum*. Izwo zwo ita uri ndi tou khana sa namana. Ndo do ya Yunivesithi ya Piñori, nda fhedza nda shuma kha inwe khamphani henefho. Masala ene o wana mushumo dzifemeni henefha *Gauteng*. Linwe duvha ndo vhuya ndo neta mushumoni nda humbula u tou fhira nga phakhani uri ndi rwiwe nga muya ndi kone u fhirela hayani.
- 2 Musi ndo awela *Burgers Park*, doroboni yeneyi ya Piñori, maño a ri, vhona! Phanda hanga nda wana ho ima Masala, ila khonani yanga ya minwaha ya 20 yo fhiraho. O vha o vhu la nwana wa Vho-Marandela. O tou imi zwiñtuku, a mbo di bveñe tsini hanga. A thoma u nkhoña, a fhedza nga u ri u khou humbela R10 ya u renga halwa. A tho ngo hana, ndo tenda uri ndi do mu fha. Mbonalo yawe yo vha i si tsha takadza. O ri u onda, a dovha a bauluwa. Maño e na mivhala ya buraweni na mutswu. Kana izwi zwo itwa nga yone BB wee, a thi ñivhi. A tshi amba hanwani hu tou thuu!
- 3 "Maño a vhona vhatu. Ni khou shuma ngafhi khonani yanga?" Ndi Tshifhiwa a tshi amba na Masala. "Ndo vha ndi tshi shuma hangei ñimagani la ngilasi, zwino Potgieter lo mpandela nge la nngwana ndo kangwa nga tshifhinga tsha mushumo. Li tou vha boyi, fhedzi li vho dzhia ñimaga helia sa bulasi yaño. U bva tshee nda litsha mushumo, ndi khou di vhu la u lingana. Khonani dzanga a dzi na vhutshivha, dzi nga inwi," a no ralo ndi Masala. Zwenezwi ri khou di ralo u amba, nda humbula uri Masala o vha a tshi ñala a bvela nña

musi o kaidzwa nga vhadededzi. Zwa u ri vhadededzi vha khou fhaṭa vhumatshelo hawe, o vha a sa zwi dzhieli nṭha.

- 4 Masala o ḡo hoṭola tshihotola tshi sa khauwi lwe a fhedza a tshi bvisa na zwikamba maṭoni. O pfela zwilangwa zwi re na malofha fhasi heneffho tsini hanga. Ndo mbo ḡi zwi limuwa uri mathina zwo mu ondisaho a sala a tshi nga lwatsi ndi vhulwadze ha Lufhiha (TB). "Ndi ni ise sibadela?" Ndi nṅe ndi khou mu vhudzisa. "A thi yi sibadela ngauri dokotela ha nga tendi ndi tshi nwa halwa," ndi Masala a tshi fhindula. "Kani-ha ndi ṭuwe na inwi muḡini wanga? Hone waṅu muḡi u ngafhi?" Tshifhiwa u vhudzisa Masala. "Muḡi wa mini?" Hu fhindula Masala. Nṅe ndi dzula tshipotoni tsha Vilakazi hangei *Hammanskraal* mukhukhuni wanga hune nda si ṭolou tambudzwa nga masipala. Na vhana ndi navho, fhedzi a vha ndzindeli, ngauri vho ṭuwa na mme avho. Nṅe a thi tshivhotshwa tsha vhutshilo, ndi ita zwine nda funa nga tshifhinga tshine nda funa."
- 5 Ho mbo ḡi ḡa muṅwe muṭhangga a tshi khou lidza nyimbo dza Makhadzi, a dzula tsini na riṅe. Masala o mbo ḡi takuluku! Vhurukhu ha ḡannga sutu! A sala nga ha tsini, a thoma u tshina. Vhathu vha thoma u ḡa u ṭalela nga vhunzhi. Zwiitwana izwi zwa Masala zwo ntshonisa lwe nda nga ndi sa dzhena fhasi nga ṭhoni, ngazwo ndo mbo ḡi ṅangavhedza nda ṭuwa ndi so ngo onesa ndi tshi khou itela uri vhathu vha si zwi ḡivhe uri ri a ḡivhana. Ndi tshi tou swika robothoni, muthada ya mmbona. Ya thoma u mmbidzelela i tshi khou nngidimela yo fara iḡa ḡannga nga tshandḡa. Nṅe nda sokou tuu! Nda pfuka bada ndi sa sedzi murahu. Vhaṭaleli ngei murahu vha sala vho sokou dzhuru! Muthada ndi u mbo ḡi fhufhela badani robotho dzo tswuka. Ha mbo ḡi pfala u lila ha dzibiriki dza golo. Ndi tshi rembuluwa nda vhona Masala o ḡadza fhasi.
- 6 Zwikambi na zwidzidzivhadzi a zwi na mbuelo nga khaladzi. Masala o sia vhathu maṭoni anga heneffha Piṭori. Muswa o ṭalifhaho ha ḡimvumvusi nga izwo zwe Masala a vha a tshi zwi ita. U itela uri muthu a bvelele kha vhutshilo, u tea u dzhiela pfunzo nṭha, a ḡibvisa kha zwikambi na zwidzidzivhadzi uri a kone u vha na vhumatshelo havhuḡi.

[Tsho dzudzanyuluwa tshi tshi bva kha bugu ya: Kha ri ḡiṭongise, bugu ya mugudi]

1.1 Masala o vha e na thaidzo ya mini?

- A Ya u funesa u ñwala mushumo wa tshikolo.
- B Ya u lovesa tshikolo.
- C Ya u shumisesa zwikambi na zwidzidzivhadzi.
- D Ya u daha mbanzhe. (1)

1.2 Ndi zwifhio zwo tšutšuwedzaho Masala uri a didzhenise kha zwikambi na zwidzidzivhadzi?

- A O aluwa hayani hu na tshelede nanzhi.
- B O vha a tshi vha a khou borea vhañwe vha tshikoloni.
- C O itiswa nga thama yawe Tshifhiwa.
- D O itiswa nga u funesa zwithu. (1)

1.3 Masala o vha a tshi dzulela u tou bva nga lubuli lwa ñelete. (Pharagirafu ya 1)

U bva nga lubuli lwa ñelete zwi amba mini u ya nga ha mafhungo e na vhala?

- A U fhira fhethu hu sekene.
- B U pfuka fhethu hu ofhisaho.
- C U pfukela phanda zwi so ngo tea.
- D U phasa nga ndila i si yavhuḍi. (1)

1.4 Ho vha ho no fhela miñwaha mingana musi Tshifhiwa na Masala vho vha vho guma u vhoneana?

- A Miñwaha ya 8
- B Miñwaha ya 5
- C Miñwaha ya 20
- D Ñwaha muthihi (1)

1.5 Ndi vhufhio vhuṭanzi vhu khwaṭhisedzaho uri Tshifhiwa o vha o ḍiimisela kha zwa tshikolo musi a tshi ṅwala maṭiriki?

- A O phasa zwavhuḍi.
- B O phasa nga dipuḷoma.
- C O wana tshelede nnzhi.
- D O phasa nga batsheḷa a wana basari i bvaho kha 'Anglo Platinum.' (1)

1.6 Ndi nga mini Masala o vha a tshi dzulela u phasa nga lubuli lwa ṅelete?

- A O vha a tshi dzulela u lenga tshikoloni.
- B O vha a sa funi u dzhena tshikolo.
- C O vha a sa vhali.
- D O vha a tshi ṅala musi a tshi kaidziwa nga vhadededzi, a dovha a bva na kiḷasini. (1)

1.7 U ya nga ha Tshifhiwa, ndi zwifhio zwe a humbulela uri zwo ondisa Masala? (Pharagirafu ya 4)

- A O vhona nga ṅdila ye a vha a khou hoṭola ngayo.
- B O humbulela uri a nga vha a khou lwala vhulwadze ha Lufhiha (TB).
- C O humbulela uri u na ṅdala.
- D O humbulela uri u na ḍora. (1)

1.8 Masala o ṭanganedza hani u pandelwa hawe mushumoni nga Potgieter?

- A A zwo ngo mu fara zwavhuḍi.
- B O pfa o vhoḥholowa.
- C Zwo mu sia o mangala.
- D Zwo mu takadza. (1)

1.9 Ndi figara-ḡe ya muambo yo shumiswaho kha, “Lwe nda nga ndi sa dzhena fhasi nga ṡhoni?”

- A Ḳiidioma
 - B Ḳitatathino
 - C Ḳinaḡedzi
 - D Ḳifanyisi
- (1)

1.10 Na vhana ndi navho, fhedzi a hu na na muthihi a no ḡa a tshi ndzindela

Ḳifurase Ḳi re afho nṡha Ḳi ri vhudza mini nga ha Masala?

- A Masala o kona u wana tshikhala tsha u alusa vhana vhawe.
 - B Masala o vha a sa unḡi/ṡunḡeli vhana vhawe.
 - C Vhana vha Masala vho vha vha tshi mu ofha.
 - D Vhana vha Masala vho vha vha tshi funesa mme avho.
- (1)

1.11 Mvumbo ya Masala nga murahu ha u phasa maṡiriki yo vha ifhio?

- A Muthu wa u funesa u tshina.
 - B Masala ndi muthu wa u funa muzika.
 - C U funesa nyimbo dza Makhadzi.
 - D Masala ndi muthu ane a dzula o kambiwa.
- (1)

1.12 Nangani fhungo Ḳi re Ḳone kha mutevhe u re afho fhasi zwi tshi elana na mafhungo e na vhala.

- A Tshifhiwa ndi muṡhannga we a bvelela nga ṡwambo wa u funa tshikolo.
 - B Masala na Tshifhiwa vho vha vhe si dzikhonani.
 - C Tshifhiwa o vha a tshi dzula *Hammanskraal*.
 - D Masala o vha a tshi dzula na mufumakadzi wawe na vhana.
- (1)

1.13 Phambano vhukati ha Masala na Tshifhiwa ndi ifhio?

- A Vhothe a vha funi u ita mishumo ya tshikolo.
- B Masala u rangisa pfunzo phanda.
- C Tshifhiwa o vha a tshi shuma limagani la ngilasi.
- D Tshifhiwa o vha a tshi funa tshikolo. (1)

1.14 U khana sa namana zwi amba mini? (Pharagirafu ya 1)

- A U takalelwa nga vhathu.
- B U takala.
- C U takalesa.
- D U vhotholowa. (1)

1.15 Ndi afhio masiandaitwa o iteaho kha Masala nga u pfuka robotho dzo vala?

- A O todou thulwa nga modoro.
- B O wana thama yawe o mu lindela
- C O thulwa nga modoro a lovha.
- D Modoro wo ima a pfuka bada. (1)

1.16 Fhungo line la nweledza khwinesa mulaedza wa mafhungo e na vhala ndi ifhio?

- A Muthu u tea u nwa halwa zwavhudi.
- B Muthu a tshi nwa halwa a so ngo kambiwa.
- C Muthu a tshi pfuka bada u tea u pfuka nga u gidima.
- D Zwikambi na zwidzidzivhadzi a si zwavhudi. (1)

1.17 "A thi yi sibatela, ngauri dokotela ha nga tendi ndi tshi nwa halwa."
(Pharagirafu ya 4)

Ndi nga mini Masala o amba mafhungo a re afho n̄ha?

- A Masala o vha a tshi zwi ḡ ivha zwa uri vhutshilo hawe vhu khomboni u ya nga ha zwa mutakalo.
- B Masala o vha a tshi ofha madokotela.
- C Masala o vha a tshi ofha dzhekiseni.
- D Masala o vha e goswi. (1)

1.18 Ipfi 'futelela' zwi amba mini nga ha Tshifhiwa? (Pharagirafu ya 1)

- A U sumbedza uri u na swili.
- B Zwi amba uri u shuma mishumo ya tshikolo nga mbilu yawe yoṱhe.
- C Zwi sumbedza o luga.
- D U funa vhathu. (1)

1.19 Muṱwali o ṱuṱuwedzisa hani mihumbulo ya vhavhali? O ṱalutshedza Tshifhiwa sa ...

- A muthu wa u dzulela u lova tshikolo.
- B muthu ane a bvafha.
- C muthu a ṱhogomelaho zwa tshikolo nga mbilu yawe yoṱhe.
- D muthu ane a funesa zwikambi na zwidzidzivhadzi. (1)

1.20 Atikili iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhathu?

- A Vhathu vhahulwane
- B Vhaswa
- C Vhatukana fhedzi
- D Vhathu vha funaho tshikolo (1)

1.21 Khonani dzanga a dzi na vhutshivha, dzi nga inwi, zwi fhurisa hani Tshifhiwa?
(Pharagirafu ya 3)

- A Uri a pfele Masala vhuṭungu, a mu fhe tshelede.
- B Uri a pfe u nga u wa khwine.
- C Uri a dzhie Masala a ye u dzula nae muḡini wawe.
- D Uri a dzhenise Masala mushumoni. (1)

1.22 Ndi ḵifurase ḵifhio kha a tevhelaho ḵine ḵa sumbedza u pfela vhuṭungu u ya nga mafhungo e na vhala?

- A Ndi nga ni isa sibatela?
- B Ni tshi nga ni khou lwala?
- C Mulandu no tou ṭungufhala?
- D Ni tou vha na ṅala? (1)

1.23 No guda mini kha kutshilele kwa Masala?

- A Ndo guda uri halwa vhu a ḍifha.
- B Ndo guda uri u sa vha na khonani ndi zwavhuḡi.
- C Ndo guda u shavha tshikolo.
- D Ndo guda uri u sa thetshesesa zwi wedza muthu khomboni. (1)

1.24 Ndeme ya phara ya u pendela ndi ifhio? (Pharagirafu ya 6)

- A U ri ḍivhadza vhabvumbedzwa
- B U nweledza mafhungo
- C U ṭandavhudza mafhungo
- D U buletshedza mafhungo (1)

1.25 Muhumbulo muhulwane wa mafhungo e na vhala ndi ufho?

A U sumbedza uri halwa vhu a difha.

B U sumbedza ndeme ya vhukonani.

C U sumbedza masiandaitwa a u shumisa zwikambi na zwidzidzivhadzi.

D U sumbedza uri vhanna a vha na ndavha na vhana vhavho. (1)

[25]

Mbudziso ya 2

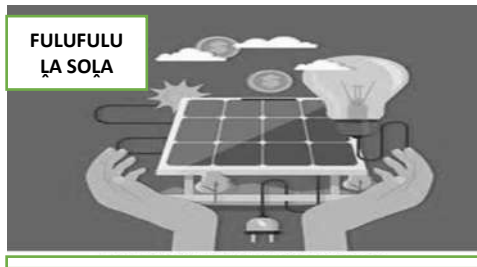
2.1. Khungedzelo

Ṱalelani khungudzelo i re afho fhasi uri ni ḡo kona u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho.

MAKONAZWOṰHE SOḶA

Vha a Ṱoḡa u fhambana na u khaulwa ha muḡagasi?

Kha vha swike fhamo ha MakonazwoṰhe SoḶa!

Riṇe vha MakonazwoṰhe SoḶa ro vha farela soḶa dza mifuda yoṰhe, nahone mitengo yashu i tou kokovha fhasi.

Mitengo yashu i thoma kha R10 000.00. Arali vha renga soḶa mbili ri vha basela nga nthihi kha vhathu vhavhili vha u thoma.

Ri wanala fhaḶa Polokwane Central tsini na MoḶo wa Pick-n-Pay.

Vha tshi Ṱoḡa u ḡivha zwinzhi vha kwame Mashudu Muloiwa kha: 082 3214 125 kana vha rumela email kha: MakonazwoṰhe.soḶa@gmail.com

[I bva kha www.google.co.za]

2.1.1 Khungedzelo iyi yo livhiswa kha tshigwada tshifhio tsha vhathu?

- A Vhathu vha re na miḡi.
- B Vhana vha tshikolo.
- C Vhorabulasi fhedzi
- D Vhathu vha re na dzigoloi.

(1)

2.1.2 Mulaedza wa khungedzelo iyi ndi ufho?

- A Uri vhathu vha gude nga ha soḷa.
- B Uri vhathu vha vhone mitengo ya soḷa.
- C Vhathu vhane vha takalela u tandulula thaidzo ya u khaulwa ha muḍagasi vha ḍe vha rengo soḷa kha vha Makonazwoṭhe Soḷa.
- D U vhudza vhathu uri soḷa ndi mini. (1)

2.1.3 Ndi ngani mukungedzeli o shumisa fonto ṭhukhu kha u amba uri, “Kha vhathu vhavhili vha u thoma?”

- A U khwaṭhisedza mulaedza.
- B U dzumbetshedza mafhungo.
- C Uri khungedzelo i takadze.
- D U nakisa khungedzelo. (1)

2.1.4 Ndi figara-ḍe ya muambo yo shumiswaho kha, “Mitengo yashu i tou kokovha fhasi?”

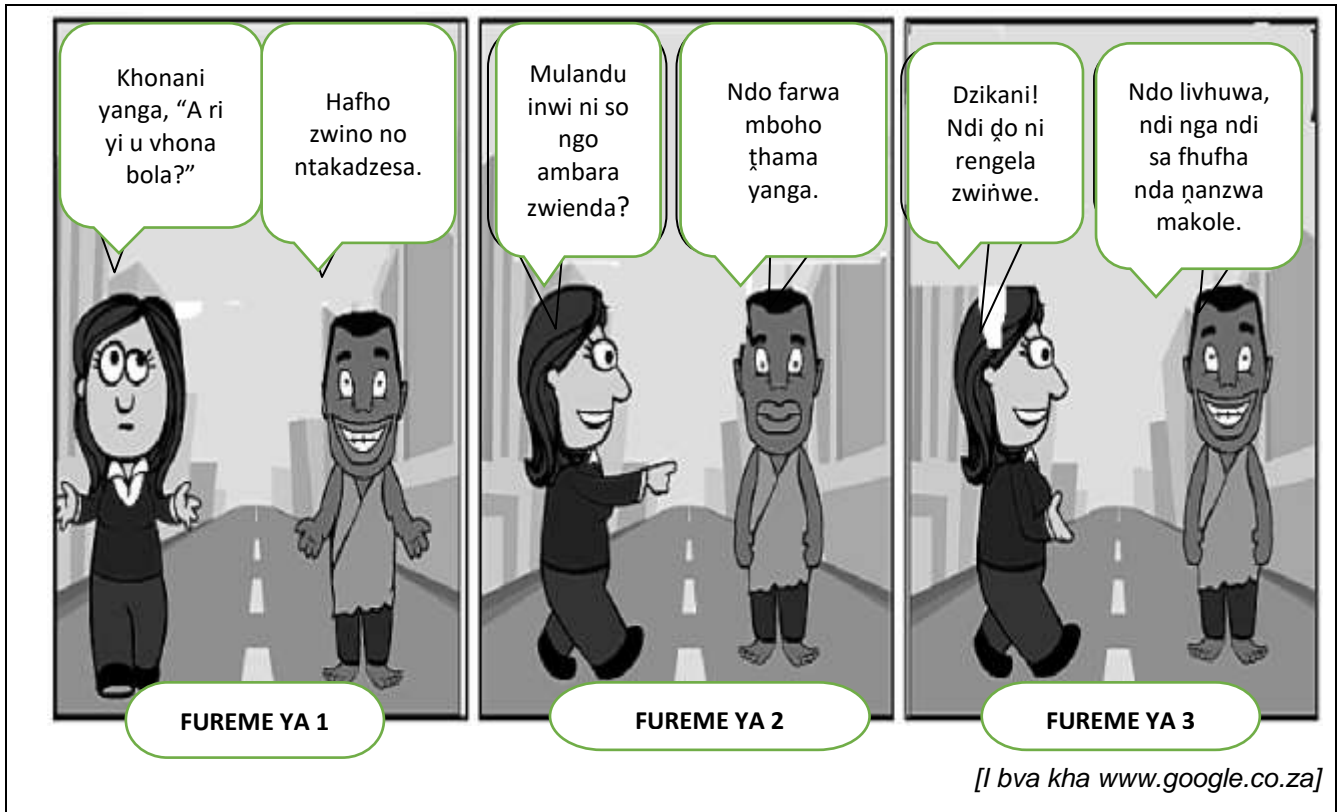
- A Ḳitatathino
- B Ḳivhuvhisi
- C Ḳinaṇedzi
- D Ḳifanyisi (1)

2.1.5 Zwifanyiso zwi re kha khungedzelo zwi khwaṭhisedza uri vhone vha nga kona u fhambana na u ... ha muḍagasi.

- A takadza
- B ndeme
- C khaulwa
- D vhuḍi (1)

2.2 Khathuni

Ṭalelani khathuni i re afho fhasi ni ḡo kona u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho.

2.2.1 Vhathu avho vha khou langana u ya ngafhi? (1)

2.2.2 Vhathu vha re kha Fureme ya 2 vha pfala vhe na vhushaka-ḡe? (1)

2.2.3 Muthu wa vhuvhili kha Fureme ya 3 o amba zwiṭhio u sumbedza uri o takala? (1)

2.2.4 Sumbedzani tseiso yo ambiwaho nga muthu a re kha Fureme ya 3. (1)

2.2.5 Ṭalutshedzani zwo ambiwaho kha Fureme ya 3 (1)

2.2.6 Muthu wa vhuvhili kha Fureme ya 2 u khou ḡipfisa hani? Tikedzani phindulo yaṇu. (2)

2.2.7 Mulaedza wa khathuni iyi ndi ufho? (1)

2.2.8 Ni vhona u takala ha muthu wa vhuvhili kha Fureme ya 3 ho tea naa? (2)

Tikedzani phindulo yaṅu.

[10]

Mbudziso ya 3: Manweledzo/Samari

Vhalani mafhungo a tevhelaho uri ni ɔo kona u nweledza masiandaitwa a u dihwala ha muswa a tshee tshikoloni u ya nga ha ndaela dzi tevhelaho.

- 1 Nĕani mbuno dza **SUMBE** ni tshi shumisa mafhungo o fhelelaho.
- 2 Nomborani mafhungo aṅu u bva kha mbuno ya 1-7.
- 3 Nwalani mbuno **NTHIHI** nga fhungo liithihi.
- 4 Hune zwa konadzea ni shumise maipfi aṅu.
- 5 Manweledzo aṅu a tea u vha na vhulapfu ha maipfi a 70-80.
- 6 Ni sumbedze tshivhalo tsha maipfi e na shumisa nga ngomu kha zwitange magumoni a manweledzo aṅu.
- 7 Manweledzo aṅu a so ngo fhiwa thoho.

Masiandaitwa a u dihwala ha muswa a tshee tshikoloni

Ngoho u diivha makhulu ndi u vhudzwa. Nĕe hoyu nwana a thi athu vhuya nda mu vhudza nga haya mafhungo a vhatukana, zwino ndi mu thoma ngafhi arali zwithu zwo no khakhea. Ndeme ya pfunzo ya zwa vhudzekani kha vhaswa i khou todea. Ntsundeni o ri a tshi bvela nnda o fara na kuradio kwawe nga tshanda a pfa, “Aya ndi mafhungo a Phalaphala FM, ane vha khou a vhalelwa nga Given Khuba.” Vha Mhasho wa Pfunzo vho bvisela khagala muvhigo wa thodisiso dzo itwaho malugana na vhaswa vhane vha khou dihwala vha tshee zwikoloni.

Thodisiso idzi dzo sumbedza uri vhañwe vhagudi vha a balelwa u zwi tangedza uri vho dihwala. Izwi zwi a vha kombetshedza uri vha litshe tshikolo.

Vha Mhasho wa Pfunzo vho no di wana mbalo-mbalo dzine dza sumbedza uri vhañwe vha vhagudi vha fhedza vha khou divhulaha. Izwi kanzhi zwi vhangwa nga mutsiko u bvaho kha vhañwe vhagudi ngavho musi vha tshi vha kolela nga nyimele dzavho.

Vhagudi vhañwe vha a swika hune vha disola vhukuma musi zwithu zwo no tshinyala. Vha a nengeledza vha lingedza u bvisa thumbu idzo. Zwine zwi sia vha khou vhea matshilo khathihi na vhumatshelo havho khomboni lune na u lovha zwi vha zwo leluwa.

Musi mugudi o vhifha muvhilini hu na zwinzhi zwine zwa itea kha muvhili wawe, zwine zwi dovha zwa khakhisa na kuɔele kwawe tshikoloni. Mañwe maɔuvha u ɔo tea u ya tshikaloni ngeno vhañwe vha khou nwalala, zwine zwa nga ita uri mugudi uyo a feile.

Vhunzhi ha vhasidzana vha fhedza vha tshi khou alusa vhana, ngeno vhokhotsi avho vhe siho tsini, ngauri vho hana idzo thumbu. Zwiñwe zwo wanuluswaho zwi pfisaho vhuṭungu ndi zwauri vhañwe vhavho vha a lovha musi vha tshi khou beba, ngauri muvhili wa mugudi uyo u vha u sa athu u swika uri a vhe muimana.

Ngauri na ndivho ya zwa vhudzekani ndi ṭhukhu, vhagudi vha ḡiwana vho no kavhiwa na nga malwadzwe a vhudzekani a sa fholi, ngauri vha vha vho ḡidzhenisa kha vhudzekani vhu so ngo tsireledzeaho vha so ngo thoma vha ita na ndingo dza malofha.

Vhabebi vhone ri vha siela mini nga nḡa, ngauri ndi vhone vhane vha tea u ḡivhesa vhana vhavho na u dzhia vhuḡifhinduleli ha u vha alusa. Kha ri farisane sa lushaka.

[A bva kha Thimu ya vhalingi]

[10]

Vhalani tshibveledzwa tshi re afho fhasi ni do kona u fhindula mbudziso dzo vhudziswaho.

ÑWANA WA MUSIDZANA

- 1 Musi ho itwa tshodisiso kha mashango othe ho wanala zwauri nwana wa musidzana u na mutsiko matungo othe. Musi e hayani u shuma mishumo yothe ya tshisadzini, sa u swiela, u bika, u lela vhana, u tshogomela vharathu na dzikhaladzi khathihi na u ka maḁi. Arali mme awe vhe na muḁwe mushumo kanzhi ndi ene a no thusa. Ha vha na mulwadze ndi ene ane a tshogomela mulwadze. Hu na mishumo ine a vuwa a tshi i shuma a sa athu u ya tshikoloni. A tshi vhuya tshikoloni a bvela phanda na u fhedzisa mishumo ya hayani. Vhatukana vha thusa vhokhotsi avho. Arali hu na zwifuwo vha a lisa. Arali mutukana e mutuku ri a wana vhasidzana na vhone vha tshi lisa zwifuwo. Hune ha sa vhe na zwifuwo vhatukana vha vha vha tshi khou tamba musidzana vha tshi khou shuma mishumo ya hayani.
- 2 Kha ri sedze ngei tshikoloni, vhasidzana ndi vhone vhane vha swiela, vha koropa na u tanzwa mafasitere, ngeno tshikha i tshi khou itwa nga vhothe. Ri tshi sedza kha mikhwa na vhuḁifari, ndi zwithu zwine nwana wa musidzana a zwi gudisiwa a tshee mutuku, nahone vhabebi, nga maanda vhomme, vha fanela u dzula vha tshi khou kaidzela, ngauri vha toda nwana a re na mikhwa yavhuḁi. Zwi dzhia tshifhinga tshilapfu uri mutukana a salwe murahu uri a vhe na mikhwa na vhuḁifari havhuḁi.
- 3 Musi vhasidzana na vhatukana vhe tshikoloni, vha guda thero dzine dza fana, vha dovha vha newa tshuḁwahaya dzi no fana. Kha vhothe hu lavhelelwa mvelelo dzavhuḁi. Zwi vhavhaho ndi uri tshikolo tshi tshi bva, vhasidzana vha do thoma vha swiela vha kona u tuwa. Vha dovha vha swika vha tshi shuma mishumo ya hayani vha kona u ita tshuḁwahaya. Arali hu na lufu, ndi vhana vha vhasidzana vhane vha shuma mishumo minzhi tshiḁwe tshifhinga, sa tsumbo, vha a ima vhuimoni ha mme avho ngei sosaithini musidzana hu tshi khou bikiwa.
- 4 Ndi ngani musidzana a tshi farwa ngauralo? Ri do wana uri u vho fanela u guda mishumo ya tshisadzini tshifhinga tshi sa athu swika, ngauri vhatu vho sedza uri u do kona u ita heyo mishumo musidzana o no maliwa. Kha dziḁwe tshakha muthu wa

mufumakadzi ha na vhudifhinduleli, ndi ngazwo kale ho vha hu tshi maliswa tshikunwe, khotsi vha tshi la mamalo a nwana a sa athu bebwa. A tshi bebwa u wana o no maliswa, a tshi tou vha khomba u mbo di pfi u a vhingwa. U tshi sedza wa wana o vhingwa nga mukalaha a si tshee na maṅo. Huṅwe u wana o maliwa nga muthu wa mufumakadzi, munna ane a do mu nea vhana u do todelwa nga vhenevho mufumakadzi.

- 5 Ho swika tshifhinga tshee vhafumakadzi vha mashango othe vha sedzulusa kufarelwe na kutambudzelwe kwa vhana vha vhasidzana. Kha mutangano we vha u fara wa *Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women (CEDAW)*, ho swika he ha do vhudziswa muṅwe musidzana uri, “Khee ni tshi nga ni na mutsiko?” Ho do ambiwa nga haya mafhungo ho sedzuluswa pfanelo dza vhathu. Hu tshi pfi ndi pfanelo dza vhathu vhothe, nahone dzo nwaliwaho kha Ndayotewa. Izwi zwi amba uri muṅwe na muṅwe dzi a mu shumela. Vho inwi ni ri mini nga kufarelwe kwa nwana wa musidzana?

[Tshi bva kha “*Ri dzimula dora bugu ya mugudi*”]

- 4.1. Dzina ‘mutsiko’ lo shumiswaho ndi la lushaka-de? (Pharagirafu ya 1)

- A Dzina zwaḷo
- B Dzina khumbulelwa
- C Dzina vhukuma
- D Dzina mbumbano (1)

- 4.2 Musidzana musi e hayani u shuma mishumo yothe ya tshisadzini.

Neani lushaka lwa fhungo lwo shumiswaho afho ntha.

- A Fhungo davhi
- B Fhungo tserekano
- C Fhungo zwaḷo
- D Fhungo tswititi (1)

4.3. Nani libulazwithihi la ipfi 'sedza.' (Pharagirafu ya 2)

- A Lavhelesa
- B Sedzela
- C Sedzesa
- D Lavhelela (1)

4.4. Ndi lifhio ipfi line la vha lifhambanyi la ipfi 'litshedzela'? (Pharagirafu ya 1)

- A Halifhela
- B Nakisa
- C Londa
- D Vheshela (1)

4.5. U fhedzisa mishumo ya hayani ndi ...? (Pharagirafu ya 1)

- A Lifurase la lidadzisi
- B Lifurase la litluli
- C Lifurase la dzina
- D Lifurase la liiti (1)

4.6. Vhasidzana ndi vhone vhane vha swiela, vha koropa na u tanzwa mafasitere ... tshika i tshi khou itwa nga vhothe.

Dadzisani tshikhala tsho salaho kha fhungo li re afho ntha nga litanganyi lo teaho.

- A arali
- B ngauri
- C ngeno
- D naho (1)

4.7. Zwi dzhia tshifhinga tshilapfu uri mutukana a salwe murahu uri a vhe na mikhwa na vhuḡifari havhuḡi.

Ipfi 'tshilapfu' ndi thinwaipfi-ḡe ya muambo?

- A Dzina
 - B Ḳiḡaluli
 - C Ḳiḡadzisi
 - D Ḳiiti
- (1)

4.8. Ho swika tshifhinga ... vhafumakadzi vha mashango oḡhe vha sedzulusa kufarelwe na kutambudzelwe kwa vhana vha vhasidzana.

Nangani Ḳipfanisi Ḳi re Ḳone afho fhasi u itela uri ni ḡadzise fhungo Ḳi re afho nḡha.

- A itshi
 - B tshee
 - C itsho
 - D tshine
- (1)

4.9 Vhatukana vha thusa vhokhotsi.

Nangani ḡhalutshedzo yone-yone ya fhungo Ḳi re afho nḡha Ḳi kha Ḳiambaitwa.

- A Vhatukana vha thuswa nga vhokhotsi avho.
 - B Vhokhotsi vha thuswa nga vhatukana.
 - C Vhokhotsi vho thusiwa nga vhatukana.
 - D Vhokhotsi vha thusana na vhatukana.
- (1)

4.10 Vhafumakadzi vho ya vha fara muṭangano wa CEDAW.

Ipfi 'fara' zwe ḽa shumisiswa zwone fhungo ni ḽi re afho nṭha ḽi amba mini?

- A U fara mafhungo.
- B U tendelana kha fhungo ḽithihi.
- C U ḽiimisela kha tshigwada.
- D U dzula ha ambiwa fhungo ha fhedza ha dzhiwa tsho. (1)

4.11 Tshiṅwe tshifhinga musidzana u a ima vhuimoni ha mme awe ngei sosaithini musi hu tshi bik...

Nangani mutshila u re wone ni fhedzise ḽiiti ḽi re afho nṭha.

- A -ea
- B -iwa
- C -ela
- D -isa (1)

4.12. Vhomme vha fanela u dzula ... kaidzela vhasidzana.

Ndi tshifhio tshivhumbeo kha zwi re afho fhasi tshine tsha nga shumiswa afho nṭha?

- A vha tshi khou
- B vho
- C a tshi khou
- D vha (1)

4.13 Inwi ni ri mini nga kufarelwe kwa n̄wana wa musidzana?

Ndi nga mini muñwali o shumisa tshiga tsha u vhala itsho magumoni a fhungo?

- A Ngauri o mangala
- B U sumbedza uri fhungo lo guma
- C U sumbedza ndeme ya fhungo
- D Ngauri u khou vhudzisa (1)

4.14 Ha vha na mulwadze, ndi ene ane a thogomela.

L̄isala lo talelwaho nga fhasi ndi la lushaka lufhio?

- A L̄isala lisumbavhune
- B L̄isala vhukuma
- C L̄isala la vhunzhi
- D L̄isala lisumbi (1)

4.15 Hu tshi pfi ndi pfanelo dza vhatu vhothe, nahone dzo n̄waliwaho kha Ndayotewa, zwi amba zwa uri muñwe na muñwe dzi a ...

Nangani lifurase lo peletwaho zwone la u fhedzisa fhungo li re afho n̄tha

- A Mushumela
- B mu shumela
- C Shuma
- D mu shumoni (1)

4.16 Nangani fhungo lo n̄walwaho nga tshifhinga tsho fhelaho.

- A Hu khou ambiwa nga haya mafhungo ho sedzuluswa pfanelo dza vhatu.
- B Hu do ambiwa nga haya mafhungo ho sedzwa pfanelo dza vhatu.
- C Ho ambiwa nga haya mafhungo ho sedzuluswa pfanelo dza vhatu.
- D Hu ambiwa nga haya mafhungo ho sedzwa pfanelo dza vhatu. (1)

4.17 Ho swika he ha do vhudziswa muhwe musidzana uri, “Khee ni tshi nga ni na mutsiko?”

Nangani fhungo li re lone lo nwalihaho nga tshipitshi tshi so ngo livhaho.

- A Ho vhudziswa musidzana uri khee a tshi nga u na mutsiko.
- B Musidzana o vhudzisiwa uri khee a tshi nga u na mutsiko.
- C Musidzana o vhudzisiwa arali a na mutsiko.
- D Musidzana o vhudzisiwa uri “Khee a tshi nga u na mutsiko?” (1)

4.18 Vhatukana vha dzula vha khou tamba musi vhasidzana vha tshi khou shuma ngeno mulingo vha tshi nwala u no fana

Ndi luvhengelambiluni-de lune lwa vha hone kha fhungo li re afho ntha?

- A Vhatukana vha shumeliwa nga vhasidzana.
- B Vhasidzana vha shuma u fhira vhatukana.
- C Vhatukana a vha na mishumo minzhi u fana na vhasidzana.
- D Vhatukana vha vhenga vhasidzana. (1)

4.19 Musi vhasidzana na vhatukana ... tshikoloni vha guda thero dzine dza fana.

Nangani thangeladzina i re yone ni do kona u fhedzisa fhungo ilo.

- A a
- B vho
- C vha khou
- D vhe (1)

4.20 Kha dziṅwe tshakha muthu wa mufumakadzi ha na vhuḍifhinduleli, ndi ngazwo kale ho vha hu tshi maliswa tshikunwe.

Ndi lufhio luambo lwo dzumbamaho lu re fhungoni ilo li re afho nṯha?

- A U maleliwa
- B U maliswa a sa athu bebiwa
- C U ḍimalisa
- D U malana na muthu ane na mu funa (1)

[20]

Magumo a thesite

